

การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางการศึกษาเพื่อการพัฒนาสำหรับอนาคต EDUCATIONAL PARADIGM SHIFT FOR FUTURE DEVELOPMENT

วราพร ศรีสุพรรณ*

Waraporn Srisupan*

ภาควิชาศึกษาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล
Department of Education, Faculty of Social Science and Humanity, Mahidol University, Thailand.

*Corresponding author, E-mail: shwsp@mahidol.ac.th

บทคัดย่อ

ในช่วงเปลี่ยนกระบวนทัศน์กระแสหลักของสังคมจะมีแบบแผนการศึกษาเพื่อสื่อสารกระบวนทัศน์แบบใหม่เกิดขึ้น ดังที่ปรากฏว่าในโลกตะวันตกช่วงการเปลี่ยนกระบวนทัศน์แบบสังคมนิยมเกิดขึ้นไปเป็นสังคมที่เน้นเหตุผลเชิงปรัชญา ได้มีแบบแผนการศึกษาแบบสำนักปรัชญาเกิดขึ้นในช่วงการเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากสังคมที่เน้นเหตุผลเชิงปรัชญาไปเป็นสังคมในวิถีศาสนาก็ได้มีการจัดการศึกษาโดยศาสนจักรมาแทนที่สำนักปรัชญา ต่อมาในช่วงการเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากสังคมในวิถีศาสนาไปเป็นสังคมในวิถีวิทยาศาสตร์และการมุ่งมั่นการพัฒนา ก็ได้มีการศึกษาที่จัดโดยอาณาจักรมาแทนที่ศาสนจักร บทบาทของการศึกษาในช่วงนี้เป็นการเข้าไปรองรับอำนาจของอาณาจักรทำให้มีการพัฒนาอุดมการณ์รัฐแบบชาตินิยมและรัฐแบบประชาธิปไตยขึ้น กระบวนทัศน์หลักของสังคมในช่วงนี้แยกเป็น 2 แนวทางคือ (1) แบบปฏิฐานนิยม (Positivism) ซึ่งมีท่าทีแบบจักรกลนิยมและให้ความสำคัญกับโครงสร้างมากกว่าระดับปัจเจก ทิศนะนี้สัมพันธ์กับแนวคิดรัฐชาตินิยมและ (2) แบบประสบการณ์นิยม (Experimentalism) ซึ่งให้ความสำคัญกับระดับปัจเจกมากขึ้น ทิศนะนี้สัมพันธ์กับแนวคิดรัฐแบบประชาธิปไตย ผลของความมุ่งมั่นการพัฒนาที่มีวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือได้นำพาสังคมเข้าสู่ยุควัตถุนิยมและทำให้รัฐผูกโยงกับสังคมการผลิต เกิดเป็นรัฐ 2 รูปแบบ คือ รัฐที่ควบคุมการผลิตและการตลาดแบบสังคมนิยมวินนิสต์ และรัฐที่เอื้ออำนวยและสนับสนุนการผลิตแบบทุนนิยม-เสรีนิยม การศึกษาที่รองรับสังคมการผลิตแบบคอมมิวนิสต์ทำหน้าที่ก่อกองเกลียวชนให้เข้าถึงปรัชญาชนชั้นกรรมาชีพ ส่วนการศึกษาที่รองรับสังคมการผลิตแบบทุนนิยม-เสรีนิยม ใช้ปรัชญาแบบปฏิบัตินิยม/ประโยชน์นิยม ซึ่งในทางการศึกษาจะเรียกว่า ปรัชญาการศึกษาแบบพัฒนาการนิยม (Progressivism) เป็นการศึกษาที่พัฒนามนุษย์แบบปัจเจก เน้นความก้าวหน้าเป็นรายบุคคล และพัฒนาไปสู่ศูนย์กลางของความเจริญภายนอกชุมชน

แต่เนื่องจากปัจจุบันกระบวนทัศน์แบบทุนนิยม-เสรีนิยมเริ่มสั่นคลอนเพราะเกิดวิกฤตใหญ่บ่อยครั้งและรุนแรงขึ้น สังคมเริ่มแสวงหากระบวนทัศน์การพัฒนาสำหรับอนาคตที่เน้นการพึ่งพาตนเองและความเป็นธรรมในสังคมมากขึ้น ในการนี้จำเป็นต้องมีการศึกษาแบบใหม่ที่ย้ายฐานคิดจากการพัฒนามนุษย์แบบปัจเจกมาเป็นการพัฒนามนุษย์ร่วมกับสังคมชุมชนของตน ทั้งนี้ กระบวนทัศน์การศึกษาแบบปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) หรือการศึกษาแนววิถีชุมชน และการสอนสิ่งที่ไม่รู้ของฉาควั รื่องซีแยร์น่าจะเป็นการศึกษาเพื่อรองรับการพัฒนาดังกล่าวได้

คำสำคัญ: การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ การศึกษา การพัฒนาสำหรับอนาคต

Abstract

The revolution of major paradigm shift in society has also resulted in educational approach for conveying new emerged paradigm. As could be seen in the western society, during a paradigm shift from traditional to philosophical paradigm, the philosophical educational plan had emerged. When there was a shift from philosophical to religious society, education was shaped by the church. Later, when there was a shift from religious to scientific society, education was then designed by the state in stead of the church. Preliminary, education role was to serve the state that contributed to the development of nationalism and democratic state. At that time, there were two major paradigms in the society: 1) Positivism which emphasis mechanism and structure than individual. This approach is associated with nationalism; and 2) Empiricism that in consistent to democratic state philosophy. Afterwards, the development used sciences as tools has led to materialism which allowed the state to collaborate with productive society. This development had led to the emergence of Socialism and Capitalism. Socialism allows state to control production and marketing, whereas in capitalist state must facilitate and support mass production. Education supported socialist would persuade youth to understand labour class. On the other hand, education that supported capitalist used Pragmatism/Utilitarianism, in education called 'Progressivism', underlines development on individual basis and development comparing with growth center that out of their communities.

Presently, however the capitalism has been insecure because of socio-economic crisis many times. Society has started to seek new paradigm for future development which emphasises self reliance and social justice. Hence, it is crucial to develop new educational paradigm which shift from individual development to individual and community development. Reconstructionism as community-based education or teaching of the unknown created by Jacques Rancière is expected to be the educational philosophy that will contribute to this development.

Keywords: Paradigm shift, Education, Future development

บทนำ

เนื่องจากการศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของระบบสังคม การศึกษาจึงมักตอบสนองกับกระบวนทัศน์หลักของสังคมนั้น แต่เมื่อถึงจุดที่กระบวนทัศน์กระแสหลักของสังคมเริ่มถูกท้าทายและมีการก่อตัวของกระบวนทัศน์ใหม่ขึ้นมา จะปรากฏมีแบบแผนการศึกษาทางเลือกขึ้นเพื่อทำหน้าที่ขับเคลื่อนกระบวนทัศน์ใหม่สู่สังคม ดังนั้น หากเราทบทวนยุคสมัยในช่วงรอยต่อที่มีการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางสังคม เราก็จะพบบทบาทของการศึกษา

ในกระบวนทัศน์ใหม่ปรากฏตัวขึ้น และเนื่องจากในสถานการณ์ปัจจุบัน ผู้เขียนเห็นว่าเรากำลังจะเข้าสู่ครอรอยต่อของกระบวนทัศน์หลักของสังคม เนื่องจากกระบวนทัศน์กระแสหลักคือทุนนิยม-เสรีนิยมใหม่ ได้เริ่มมีปัญหาจากวิกฤตในตัวเองเริ่มจากปัญหาที่เกิดขึ้นสถาบันการเงินจากวงจรการเก็งกำไรแล้วลุกลามไปสู่วิกฤตหนี้รัฐ ขณะที่ปัญหาการว่างงาน เงินเฟ้อ อาหารแพง และช่องว่างระหว่างชนชั้นในสังคมเพิ่มสูงขึ้น คนกลุ่มหนุ่มสาวในเมืองต่างๆ เกือบทั่วโลกเริ่มออกมาท้าทาย

ต่อต้านระบบทุนนิยม-เสรีนิยมใหม่อย่างจริงจังมากขึ้น และแม้ว่าในปัจจุบันกระแสทุนนิยมโลกยังคงมีพลังขับเคลื่อนตนเองในระดับหนึ่งแต่ก็อยู่ในภาวะชวนเซ ขณะที่ถูกดัดแปลงแวดล้อมและวิกฤตสังคมได้ถล่มทับทวีขึ้น จนยากที่จะเห็นการเติบโตต่อไปได้เรื่อยๆ อย่างที่เคยเป็นมา หรืออย่างไร ซิดจังก์ต ณ จุดนี้ เราจึงควรทบทวนและพิจารณากระบวนการทางเลือกในการพัฒนา รวมทั้งทำความเข้าใจกับกระบวนการศึกษาที่จะเป็นหัวจักรขับเคลื่อนกระบวนการเลือกนั้นสู่สังคม ซึ่งจะทำให้สามารถวางแนวทางยุทธศาสตร์การศึกษาเพื่อการพัฒนาสำหรับอนาคตได้ต่อไป

ในบทความนี้ มีความประสงค์ที่จะอธิบายปรากฏการณ์ในช่วงเปลี่ยนกระบวนการศึกษาของสังคม และแสดงให้เห็นบทบาทของการศึกษาในช่วงเวลานั้น มุ่งอธิบายกระบวนการศึกษาแบบปฏิบัตินิยมหรือ พัฒนาการนิยมซึ่งเป็นฐานคิดหลักของการศึกษาเพื่อขับเคลื่อนทุนนิยม-เสรีนิยม และแสดงให้เห็นถึงสภาวะความเสื่อมถอยของทุนนิยม-เสรีนิยมใหม่ รวมถึงข้อวิพากษ์ในเชิงกระบวนการ หลังจากนี้จะนำเสนอกระบวนการพัฒนาที่น่าจะนำมาใช้เพื่อการพัฒนาสำหรับอนาคต พร้อมทั้งนำเสนอแนวทางสู่การปรับเปลี่ยนกระบวนการศึกษาเพื่อการพัฒนาสำหรับอนาคตต่อไป

การเปลี่ยนกระบวนการหลักของสังคม

นักประวัติศาสตร์ปรัชญาแบ่งยุคของโลกตะวันตกออกเป็น 3 ยุคคือ ปรัชญาตะวันตกยุคโบราณ ซึ่งหมายรวมปรัชญากรีกและโรมันก่อนมีปัญหาเกี่ยวกับคริสต์ศาสนา ปรัชญาตะวันตกยุคกลาง หมายถึง ปรัชญาตั้งแต่เริ่มปรัชญาคริสต์จนถึงประมาณสิ้นศตวรรษที่ 15 และปรัชญาตะวันตกยุคใหม่ หมายถึง ปรัชญาตั้งแต่สิ้นยุคกลางจนถึงปัจจุบัน [1] การเปลี่ยนยุคดังกล่าวนี้ เป็นการเปลี่ยนกระบวนการหลักของสังคม ซึ่งในช่วงเปลี่ยนผ่านใน แต่ละครั้งได้มีแบบแผนการศึกษาเพื่อสื่อสารกระบวนการแบบใหม่เกิดขึ้น สามารถอธิบายได้ดังนี้

1. การเปลี่ยนกระบวนการหลักจากสังคมจารีตพิธีกรรมไปเป็นสังคมที่เห็นเหตุผลเชิงปรัชญา

เมื่อมนุษย์เริ่มสร้างอาณาจักรจัดตั้งองค์กรการปกครองและเกิดชนชั้นผู้ปกครองขึ้น การสถาปนาอำนาจของผู้ปกครองเป็นไปตามความเชื่อของสังคมนั้น เช่น เป็นผู้รับอำนาจจากเทพเจ้า มาปกครอง สังคมที่ยึดโยงกับความเชื่อที่อิงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้เป็นสังคมแบบจารีตพิธีกรรม การศึกษาดำรงอยู่ในวิถีชีวิตผ่านการสื่อสารบนพื้นที่แบบประเพณีพิธีกรรม ผู้นำพิธีกรรมและสื่อพื้นบ้านมีบทบาทสำคัญในการให้การศึกษ การศึกษาในที่นี้หล่อหลอมให้มนุษย์สืบทอดความเชื่อ ดำรงตนอยู่ในกรอบประเพณี พิธีกรรม รวมทั้งยอมรับผู้ปกครอง

ต่อมาในช่วงที่สังคมตะวันตกเปลี่ยนจากสังคมแบบจารีตพิธีกรรมไปสู่สังคมที่เน้นการใช้ปัญญาในการวิเคราะห์หาเหตุผล ได้มีสถาบันการศึกษาแบบใหม่เกิดขึ้นคือ สำนักปรัชญา นักปรัชญาพยายามแสวงหาเหตุผลมาอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ โดยไม่อ้างอิงกับเทพเจ้า สำนักปรัชญากรีกมีความโดดเด่นในเรื่องจิตนิยมที่เน้นการเข้าถึงแบบแห่งความดี สำนักปรัชญาตอนปลายยุคกรีกมีความโน้มเอียงไปสู่ภาวะสิ้นหวังในเหตุผล และมีแนวปรัชญาแบบสัจนิยมเกิดขึ้นในสำนักสโตอิก เนื่องจากแนวปรัชญาแบบสโตอิกนี้มีอิทธิพลต่อยุคโรมัน ทำให้ขณะที่ชาวกรีกชอบใช้เหตุผลตามหลักคิดแบบจิตนิยม แต่ชาวโรมชอบใช้สามัญสำนึกตามหลักคิดแบบสัจนิยม ซึ่งเชื่อว่ากฎธรรมชาติมีอยู่แล้วในตัวมนุษย์ และขณะที่ในยุคกรีกให้ความสำคัญต่อนักปรัชญา แต่ในยุคโรมันหันมาให้ความสำคัญต่อนักกฎหมายแบบแผนการศึกษาของโรมไม่เน้นการเรียนรู้เหตุผลแบบปรัชญา แต่เน้นการเรียนรู้กฎเกณฑ์ระเบียบวินัย และการดำเนินชีวิตในวิถีของพลเมืองอย่างมีศักดิ์ศรี (แห่งความเป็นมนุษย์) [2-3]

2. การเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากสังคมที่เห็นเหตุผลเชิงปรัชญาไปเป็นสังคมในวิถีศาสนา

จากการที่ปลายยุคกรีกมีความโน้มเอียงไปสู่ภาวะสิ้นหวังในเหตุผลเป็นการเอื้อให้ศาสนามีอิทธิพลเหนือปรัชญา การปรากฏตัวของศาสดาแห่งศาสนาถือเป็นการเริ่มต้นของกระบวนทัศน์ใหม่ แต่กว่าคำสอนของพระศาสดาจะแพร่หลายกลายเป็นกระแสหลักของสังคมได้นั้นก็ต้องใช้เวลา ดังปรากฏว่าชุมชนชาวคริสต์เป็นที่ยอมรับในอาณาจักรโรมันก็เมื่อถึงสมัยของกษัตริย์คอนสแตนติน (ค.ศ. 306-337) ต่อมาจึงมีการประนีประนอมระหว่างปรัชญากรีกกับคริสต์ศาสนา ทำให้แบ่งยุคของคริสต์ศาสนาได้เป็น 2 สมัยคือ สมัยที่ 1 เป็นการนำปรัชญาของ เปเลโตมาอธิบายคริสต์ศาสนา ผู้นำสำคัญคือ นักบุญอ็อกุสตินุส หรือเซนต์อ็อกุสติน (Saint Augustine 354-430) ในสมัยนี้ ชาวคริสต์ต้องเผชิญหน้ากับศาสนาอิสลาม ซึ่งมีพระศาสดาโมฮัมมัด (Mohammed, 570-632) เป็นผู้ประกาศศาสนา และได้เกิดสงครามครูเสดระหว่าง ค.ศ. 1096-1270 ส่วนสมัยที่ 2 เป็นการใช้ปรัชญาของอริสโตเติลมาอธิบายคริสต์ศาสนา ผู้นำสำคัญคือ นักบุญโทมัส อากวิโนัส (Saint Thomas Aquinas, ค.ศ. 1225-1274) [1]

ในยุคนี้การศึกษามุ่งเน้นเนื้อหาสาระของศาสนาและดำเนินการอยู่ภายใต้สถาบันศาสนาเป็นสำคัญ แต่เมื่อรับเอาปรัชญาของอริสโตเติลมาผนวกกับคริสต์ศาสนา ได้ทำให้การศึกษาโน้มเอียงไปสู่มนุษยนิยมมากขึ้น สอดคล้องกับคติของอริสโตเติลที่ว่า “การศึกษาเป็นการเสริมสร้างวัฒนธรรมให้แก่คนเพื่อให้เป็นเสรีชนในเสรีรัฐ” [4] ส่งผลให้สาระของการศึกษาย้ายมาสู่ศิลปวิทยาการของกรีกและโรมและนำไปสู่ยุคที่เรียกว่า การฟื้นฟูศิลปวิทยาการในยุโรป ในตอนปลายยุคนี้จะมีงานเขียนของนักมนุษยนิยมที่เรียกร่องอิสรภาพของมนุษย์ในการคิดและเรียนรู้ และเรียกร่องให้ศาสนจักรปรับปรุงคำสอนเพื่อเปลี่ยนแปลง

ปรับปรุงสังคม เช่น อีรัสมุส (Erasmus, ค.ศ. 1466-1536) โทมัส มอร์ (Sir Thomas More, ค.ศ. 1478-1535) และฟรังซัวร์ ราเบอเล (Francois Rabelais, ค.ศ. 1495-1553) และฐานคิดแบบมนุษยนิยมนี้เอง ที่ได้กลายเป็นฐานคิดสำหรับการปฏิรูปการเรียนรู้ในยุคต่อไป

3. การเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากสังคมในวิถีศาสนาไปเป็นสังคมในวิถีวิทยาศาสตร์และการพัฒนา

การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในยุคนี้มาจากการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ เกิดรอยแยกในคริสต์ศาสนาซึ่งนำไปสู่กระบวนทัศน์ที่มุ่งเน้นการพัฒนาและการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการเข้าถึงความรู้ความจริงแบบใหม่ที่ทำให้วิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นวิถีหลักของสังคม แต่การเปลี่ยนทั้งสองด้านนี้ล้วนสืบเนื่องจากพัฒนาการของแนวคิดแบบมนุษยนิยม และผลของเปลี่ยนแปลงนี้พาสังคมเข้าสู่ยุควิถุนิยม

3.1 รอยแยกในศาสนา

รอยแยกในศาสนาปรากฏขึ้นใน ค.ศ. 1517 เมื่อมาร์ติน ลูเธอร์ (Martin Luther, ค.ศ. 1483-1546) ได้ประกาศหลักการที่ขัดแย้งอย่างรุนแรงกับศาสนจักรโรมันคาทอลิกในขณะนั้น คำประกาศของลูเธอร์อยู่บนหลักการของมนุษยนิยมคือเห็นว่าถ้าประชาชนอ่านพระคัมภีร์ออกย่อมสามารถเอาตัวรอดขึ้นสวรรค์ได้ เป็นการเปลี่ยนฐานอำนาจซึ่งเคยอยู่ในมือของบาทหลวงและศาสนจักรให้มาอยู่ในมือของคริสต์ศาสนิกชนทุกคนและทำให้การศึกษาเพื่อปวงชนเกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในกลุ่มผู้ถือลัทธิโปรเตสแตนต์ การศึกษาในกลุ่มนี้มีท่าที่แยกจากศาสนจักรและหันไปให้ความสำคัญกับมนุษย์ในการรับใช้บ้านเมืองมากขึ้นดังจะเห็นได้ในเยอรมนี นับตั้งแต่ ค.ศ. 1540 เป็นต้นมาโรงเรียนได้เริ่มมีการโอนสังกัดจากมอนาสเตอรีหรืออารามต่างๆ ไปขึ้นกับรัฐเป็นลำดับ เนื้อหาการเรียนรู็ก็ขยายขอบเขตเป็นการเรียนสิ่งทั้งปวงที่เกี่ยวกับมนุษยชาติ

นอกจากนี้ ยังมีโรงเรียนในวิถีโปรเตสแตนต์ที่มีอิทธิพลสูงต่อการปฏิรูปการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นทั้งในอังกฤษ อเมริกา และชาติอื่นๆ ของยุโรป คือ โรงเรียน (College) ของแคลวิน (John Calvin, ค.ศ. 1509-1564) ซึ่งจัดตั้งขึ้นที่เจนีวา ในปี ค.ศ. 1538 โรงเรียนแห่งนี้มีความสำคัญในการขยายแนวคิดของแคลวิน ซึ่งเชื่อว่า บุคคลที่พระเจ้าทรงเลือกแล้วจะมีพลังมหาศาลที่จะปลดปล่อยออกมาเพื่อการจัดตั้งจักรภพอันศักดิ์สิทธิ์บนโลก และทุกคนควรทำงานเพื่อยกมาตรฐานการดำรงชีวิตให้ดีขึ้น นอกจากนี้ แคลวินยังเห็นว่า ความมั่งคั่งและการสะสมหากถูกนำไปใช้ประโยชน์ต่อไปจะเป็นสิ่งดีงาม แต่หากนำเงินที่หามาได้ไปซื้อความสุขทางโลกแล้วจะกลายเป็นบาป คำสอนของแคลวินทำให้บุคคลมีทัศนะว่า ยิ่งมนุษย์ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานมากเท่าใด เขาก็ยิ่งมีคุณค่ามากขึ้นเท่านั้น แม็กซ์ เวบเบอร์ นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันได้วิจารณ์ว่า ลัทธิแคลวินสนับสนุนลัทธิทุนนิยม คือเห็นชอบกับการสะสมทุนเพื่อการเติบโต และให้ความสำคัญกับการสร้างจักรภพอันศักดิ์สิทธิ์บนโลกนี้ [4]

3.2 การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการเข้าถึงความรู้ความจริง

การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ในการเข้าถึงความรู้ความจริง มีผู้นำคือ ฟรานซิส เบคอน (Francis Bacon, ค.ศ. 1561-1626) ในทางประวัติศาสตร์ปรัชญาถือว่า ฟรานซิส เบคอนได้เปิดศักราชให้กับปรัชญาตะวันตกยุคใหม่แล้ว เบคอนเสนอให้ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการแสวงหาความรู้ และเสนอให้สถาบันการศึกษาต่างๆ หันมาสนใจความจริงที่ได้จากการทดลอง เขาเสนอความคิดให้มีการจัดตั้งบัณฑิตยสถานและสมาคมวิทยาศาสตร์ขึ้น และเมื่อถึงปลายศตวรรษที่ 17 สมาคมวิทยาศาสตร์ได้เริ่มมีบทบาทสูงต่อสังคมแทนที่นักบวช ขณะที่บทบาทของนักปรัชญา ก็ถอยห่างออกไป และมีบทบาทของนักสังคมวิทยาเข้ามาแทนที่

การเปลี่ยนวิธีเข้าถึงความรู้ความจริงมาใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์นำไปสู่กระบวนทัศน์ทางสังคมแบบใหม่ 3 รูปแบบคือ (1) แบบปฏิฐานนิยม (Positivism) (2) แบบประสบการณ์นิยม หรือปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) และ (3) แบบปฏิบัตินิยม/ประโยชน์นิยม (Pragmatism)

ผู้นำกระบวนทัศน์แบบปฏิฐานนิยม (Positivism) คือ ออگุสต์ ก็องต์ (ค.ศ. Auguste Comte, ค.ศ. 1798-1857) ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นบิดาของสังคมวิทยา เขาอธิบายว่าความเจริญก้าวหน้าของสังคมมนุษย์จะเป็นไปตามลำดับขั้น 3 ขั้น โดยขั้นสูงสุด คือขั้นปฏิฐาน (Positive Stage) ซึ่งวิทยาศาสตร์จะเปิดเผยให้เรารู้ความจริงเกี่ยวกับกฎของธรรมชาติ และรู้ว่าสิ่งต่างๆ มีความสัมพันธ์กันโดยมีกฎควบคุมความสัมพันธ์เหล่านั้น [5] นักคิดกลุ่มนี้ เชื่อว่า สังคมเสมือนระบบที่มีโครงสร้างยึดโยงกัน และโครงสร้างนี้แสดงให้เห็นหน้าที่ของส่วนต่างๆ ที่เป็นระบบเกี่ยวข้องกัน หน้าที่ของกลุ่มนี้มีลักษณะแบบจักรกลนิยม และสัมพันธ์กับแนวคิดรัฐชาตินิยม สำหรับนักคิดที่สนับสนุนแนวคิดแบบชาตินิยม ได้แก่ จัง โบแดง (Jean Bodin, ค.ศ. 1530-1596) เขาชี้ให้เห็นว่ารัฐจะดำรงอยู่และดำเนินไปได้จะต้องมีอำนาจสูงสุดในแผ่นดิน โทมัส ฮอบส์ (Thomas Hobbes, ค.ศ. 1588-1679) ซึ่งอธิบายว่ารัฐเกิดขึ้นจากการที่ประชาชนแต่ละคนยอมสละสิทธิตามธรรมชาติของตนมอบให้รัฐ เพื่อให้รัฐได้จัดระบบความเป็นอยู่ให้ทุกคนในรัฐอยู่รอดได้อย่างมั่นใจที่สุด [3] และจอร์จ ดับเบิลยู เอฟ เฮเกล (George Wilhelm Friedrich Hegel, ค.ศ. 1770-1831) เขาอธิบายว่า สังคมจะพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอนด้วยการผสมผสานเสรีภาพส่วนบุคคลสู่อำนาจรัฐ และเชื่อวามมนุษย์จะรู้จักประสบการณ์ทางศีลธรรมจากสังคม [4]

ผู้นำกระบวนทัศน์แบบประสบการณ์นิยม คือ จอห์น ล็อก (John Locke, ค.ศ. 1672-1626)

เขาเชื่อว่าคนเกิดมาในภาวะจิตว่างเปล่า ทุกอย่างที่เรารู้มาจากประสาทสัมผัสซึ่งจิตจะเป็นผู้ประมวลและสร้างแนวคิดที่ลึกซึ้งขึ้น ต่อมาเอ็ดมุนด์ ฮุสเซอร์ล (Edmund Husserl, ค.ศ. 1859-1938) ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นบิดาแห่งวิธีการหาความรู้แบบปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) หรือ ประสบการณ์นิยมแบบตีความ เขาสนใจกระบวนการในการสร้างความหมายและเห็นว่าโลกจะมีความหมายกับเราก็คือเมื่อเราเข้าไปจัดการกับมันให้เกิดความหมายขึ้นมา ในทัศนะของสำนักปรากฏการณ์วิทยา การเข้าใจสิ่งใดนั้น หมายถึงการเข้าใจกระบวนการทางประวัติศาสตร์ในการสร้างสิ่งนั้นๆ ขึ้นในระดับการรับรู้ที่จิตสำนึกของเรา ทุกอย่างที่เราอ้างว่ารู้นั้น จริงๆ แล้วเป็นเรื่องของการรับเอาบรรดาความรู้ที่มีมาก่อนหน้าทั้งสิ้น ทั้งนี้ภาษาจะเป็นตัวปลูกฝังและกระตุ้นการระลึกขุของจิตสำนึก กล่าวอีกนัยหนึ่ง มนุษย์เป็นผู้สร้างความรู้เกี่ยวกับความเป็นจริงทางสังคมจากประสบการณ์ของตน [6] กระบวนทัศน์ประสบการณ์นิยมแบบตีความจะให้อิสระกับปัจเจกมากขึ้น กระบวนทัศน์นี้สัมพันธ์กับแนวคิดรัฐแบบประชาธิปไตย โดยมีผู้นำความคิดคนเดียวกันคือ จอห์น ล็อค ล็อคไม่เห็นด้วยกับ ฮอบส์ ในแง่ที่ว่า เมื่อราษฎรมอบอำนาจให้ษัตริย์ไปแล้วก็หมดสิทธิอำนาจทั้งหมด เขาอธิบายว่า สิทธิของพลเมืองเป็นสิทธิที่ไม่อาจสูญหายไปไม่ได้ไม่ว่าวิธีใดๆ แม้จะมอบอำนาจไปแล้ว ก็ยังคงมีสิทธิที่จะดูแลให้ผู้รับมอบอำนาจทำตามมติส่วนใหญ่

ผู้นำกระบวนทัศน์แบบปฏิบัตินิยม/ประโยชน์นิยม ที่สำคัญคือ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey, ค.ศ. 1859-1952) นักคิดกลุ่มนี้ เชื่อว่าความรู้คือสิ่งที่ก่อให้เกิดผลในเชิงปฏิบัติ กล่าวคือ ความรู้จะเกิดขึ้นเมื่อประสบการณ์นั้นได้รับการคิดไตร่ตรองเพื่อแก้ปัญหาหรือสถานการณ์ที่เผชิญอยู่ และผลจากการคิดไตร่ตรองคือ สมมุติฐานที่ใช้ได้ผล ทฤษฎีใดก็ตามจะถือว่าเป็นความจริงได้ ก็ต่อเมื่อมันทำงานได้ผลในทางปฏิบัติ หรือให้ผลที่

เป็นประโยชน์ต่อสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่ง ทฤษฎีไม่จริง ไม่เท็จ เป็นแต่เพียงเครื่องมือที่ใช้ได้หรือไม่ได้เท่านั้น กระบวนทัศน์แบบปฏิบัตินิยมนี้สัมพันธ์อย่างแน่นเหนียวกับแนวคิดเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม

3.3 ปรัชญาวัตถุนิยม

สังคมที่มุ่งมั่น การพัฒนา และมีวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือได้กลายเป็นผู้นำในการปฏิวัติอุตสาหกรรม และนำพาสังคมเข้าสู่ยุควัตถุนิยม ผู้นำเสนอปรัชญาวัตถุนิยมคือ คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx, ค.ศ. 1818-1883) มาร์กซ์เห็นว่าชีวิตด้านวัตถุกำหนดชีวิตด้านจิตใจ กล่าวคือความคิด/จิตมนุษย์ของผู้คนนั้นก่อรูปมาจากเงื่อนไขสภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็นจริงในสังคม ซึ่งเป็นการโต้แย้งกับแนวคิดแบบจิตนิยม ซึ่งเชื่อว่าจินตภาพของจิตสูงส่งอยู่เหนือโลกวัตถุและมุ่งยกระดับของจิตใจ เมื่อมาร์กซ์นำปรัชญาวัตถุนิยมมาวิเคราะห์สังคม เขาเห็นว่าวิถีการผลิตหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจของสังคมเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ในสังคมนั้น [7-8] ในวิธีคิดนี้รัฐจะผูกโยงกับสังคมการผลิตที่เป็นจริงในสังคมนั้น อื่นๆ ปรัชญาวัตถุนิยมนี้เกิดขึ้นในบริบทของการปฏิวัติอุตสาหกรรม และแยกเป็น 2 แนวทาง คือ

(1) สังคมคอมมิวนิสต์ การพัฒนาในแนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลจากมาร์กซ์ซึ่งเชื่อว่าการควบคุมระบบการผลิตตามหลักการเรื่อง การมีกรรมสิทธิ์ร่วมกันในปัจจัยการผลิตจะนำไปสู่สังคมที่ภราดรภาพและปราศจากชนชั้น และสอดคล้องกับวิธีคิดแบบปฏิฐานนิยมที่ให้ความสำคัญกับโครงสร้างของสังคมมากกว่าปัจเจก

(2) สังคมทุนนิยม-เสรีนิยม การพัฒนาในแนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลจากอดัม สมิท (Adam Smith, ค.ศ. 1723-1790) ซึ่งเสนอว่า การเห็นประโยชน์ส่วนตนในสังคมเสรี จึงจะทำให้สังคมก้าวหน้าและขยายตัวอย่างรวดเร็ว ส่วนในทางการเมือง รัฐพึงให้เสรีภาพแก่แต่ละบุคคลที่จะทำในสิ่งที่ตนเองเห็นว่ามิใช่ประโยชน์ต่อตนเอง เพราะการทำเช่นนั้นจะก่อให้เกิดผลประโยชน์

สูงสุดต่อสังคมส่วนรวม และสอดคล้องกับวิถีคิดแบบประสบการณ์นิยมที่มีลักษณะปัจเจกเป็นสำคัญ

ในด้านการศึกษา การศึกษาในสังคมการผลิตแบบคอมมิวนิสต์ทำหน้าที่กล่อมเกลายาวชนให้เข้าถึงปรัชญาชนชั้นกรรมาชีพเพื่อให้เขาเป็นนักรบผู้ต่อสู้เพื่อผลประโยชน์ของชนชั้นกรรมาชีพ พลเมืองในอุดมคติของค่ายคอมมิวนิสต์ต้องทำงานใช้แรงที่เป็นประโยชน์เท่าที่กำลังและทักษะอำนวย และถือว่าการใช้แรงงานเป็นหน้าที่สำคัญของประชาชน [9] แต่การศึกษาในสังคมการผลิตแบบทุนนิยม-เสรีนิยม ได้หันมาใช้ปรัชญา/กระบวนทัศน์แบบปฏิบัตินิยม เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปรัชญาการศึกษาแบบพิพัฒนาการนิยม (Progressivism) หน้าที่ของการศึกษาคือ กระตุ้น โน้มน้าว และแนะแนวให้เด็กพัฒนาตนเอง และเชื่อว่าการเรียนรู้เกิดจากความพยายามแก้ปัญหา การศึกษาในทิศทางนี้ เป็นการดึงพลังของปัจเจกออกมาให้โดดเด่น มุ่งเน้นความก้าวหน้าเป็นรายบุคคล และพัฒนาไปสู่ศูนย์กลางของความเจริญ พลเมืองในอุดมคติของค่ายเสรีนิยม คือ ผู้มีการเรียนรู้อย่างแข็งขันและมุ่งมั่นการพัฒนาโดยใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ สอดคล้องกับทัศนะของดิวี่ที่ว่าขณะนี้เรามีเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาที่รุ่มร่ามมนุษยชาติ และช่วยให้มนุษยชาติก้าวหน้าไปได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุดแล้วคือวิธีการทางวิทยาศาสตร์ [10]

การศึกษาแบบพิพัฒนาการนิยมนั้น เคารพในอิสรภาพของเด็ก การเรียนการสอนจะมีบทบาทในการชักชวนให้เด็กยึดเอามาตรฐานของสังคมโดยไม่มีกำบัง แต่มาตรฐานสังคมในสถานศึกษาอาจจะแตกต่างจากสังคมภายนอกก็ได้ ดังที่ปรากฏว่าการก่อเกิดของโรงเรียนแบบพิพัฒนาการนิยมในยุคแรก คือ โรงเรียนทดลองของดิวี่ นั้นโรงเรียนถือเป็นองค์กรพิเศษที่จะทำหน้าที่ดูแลปัจเจกบุคคลให้มีโอกาสหลุดพ้นจากกฎเกณฑ์หรือค่านิยมเก่าบางอย่างของกลุ่มทางสังคมที่เขา

ผูกพันมาตั้งแต่เกิด และจัดหาโอกาสให้เขามีส่วนสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมใหม่ที่กว้างกว่า โดยโรงเรียนสามารถสร้างสังคมจำลองเพื่อสร้างความคิดประชาธิปไตย โดยยอมให้มีการแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์ด้วยความอดทน มีขันติต่อกัน ซึ่งจะทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขด้วยเหตุนี้จึงอาจสรุปได้ว่า พิพัฒนาการนิยมมุ่งสร้างวัฒนธรรมอยู่ในโรงเรียน

การที่การศึกษาแบบพิพัฒนาการนิยมเน้นความก้าวหน้าเป็นรายบุคคล ทำให้ยิ่งพัฒนาการศึกษา เด็กยิ่งมีความเป็นปัจเจกมากขึ้น มุ่งสู่ชัยชนะมากขึ้น มองทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเครื่องมือมากขึ้น ส่วนสภาพของสังคมคือ ทำให้ปัจเจกมีอิสระในการแข่งขัน มุ่งเน้นประสิทธิภาพ ทำให้ลุ่มหลงในเทคนิค-วิธีการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการศึกษาแบบวิทยาศาสตร์มากกว่าเนื้อหาสาระหรือปฏิสัมพันธ์ในชุมชน

การที่การศึกษาแบบพิพัฒนาการนิยมมุ่งสร้างวัฒนธรรมในโรงเรียนอย่างแยกส่วนจากชุมชน ทำให้โรงเรียนเป็นสถาบันพิเศษที่เหนือกว่าชุมชน ลดทอนคุณค่าของการศึกษาตามอรรถศาสตร์ ยิ่งระดับการศึกษาสูงขึ้นก็ยิ่งดูชัดชัดทรัพยากรจากชุมชนเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้ เพื่อยกระดับการพัฒนาและเพิ่มความสามารถในการแข่งขัน

นอกจากนี้ การพัฒนาโดยเทียบกับสังคมศูนย์กลาง ทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมถูกผลักไปอยู่ชายขอบ ขณะที่ชุมชนก็ถูกเขย่าจนองค์ประกอบภายในระจัดกระจายผลึกให้แก่ละคนดำรงอยู่แบบปัจเจก ทำให้ยิ่งมีการศึกษายิ่งพัฒนาความเป็นปัจเจกสูงขึ้นและมีจิตสำนึกร่วมกับท้องถิ่นน้อยลง ทำให้ชุมชนท้องถิ่นขาดพลังในการพัฒนา ขณะที่ส่งแรงหนุนเสริมให้กับศูนย์กลางของการเติบโตให้สามารถเติบโตต่อไปเรื่อยๆ

ความเสื่อมถอยของทุนนิยม-เสรีนิยมใหม่

ทุนนิยม-เสรีนิยมเติบโตอย่างจริงจังหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ในช่วงแรกผู้นำทางเศรษฐกิจคือนักอุตสาหกรรม แต่ต่อมาเมื่อการผลิตล้นเกินและการแข่งขันสูงขึ้นในตลาด ทุนอุตสาหกรรมไม่สามารถนำพาระบบเศรษฐกิจได้แล้ว ทุนการเงินก็เข้ามาขับเคลื่อนแทน การเคลื่อนย้ายทุนกลายเป็นเครื่องมือสำคัญของการเติบโต ธุรกิจการเงินกลายเป็นธุรกิจที่มีอำนาจ ในช่วงนี้ชาติอุตสาหกรรมหันมาส่งออกทุนและเทคโนโลยีไปยังประเทศกำลังพัฒนาเพื่อสร้างเครือข่ายการผลิตนอกประเทศ ในทศวรรษ 1990 มีการผลิตล้นเกินและการแข่งขันขั้นรุนแรง ทำให้เกิดภาวะชะงักงันทางเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ. 2532 ประธานาธิบดีโรนัลด์ เรแกน แห่งสหรัฐอเมริกา ได้ประกาศใช้แผนนโยบายที่เรียกว่า “ฉันทามติวอชิงตัน” ประกอบด้วยหลักการ 3 ข้อ คือ (1) เก็บภาษีต่ำ (2) โอนกิจการของรัฐเป็นของเอกชน (3) ลดเลิกกฎระเบียบกำกับควบคุมบริการทางการเงิน ถือได้ว่าเป็นการเปิดศักราชของยุคเสรีนิยมใหม่ ซึ่งรัฐเข้ามามีบทบาทเป็นผู้กระตุ้นเศรษฐกิจผ่านมาตรการต่างๆ มากขึ้นเรื่อยๆ

อย่างไรก็ตาม การไหลเข้าออกของทุนเพื่อเก็งกำไรกลายเป็นตัวก่อวิกฤตหลายครั้ง และหลังวิกฤตรัฐต้องเข้ามามีบทบาทในการกอบกู้ กระตุ้นและฟื้นฟูเศรษฐกิจ แต่ในที่สุดรัฐส่วนใหญ่ก็ติดกับอยู่ในภาวะหนี้สาธารณะล้นเกิน ดังที่ วิกฤตหนี้สาธารณะในยุโรปได้เริ่มปรากฏตัวขึ้นในช่วงปลายปี พ.ศ. 2552 และต่อมาแม้แต่สหรัฐอเมริกาเองก็ประสบปัญหาต้องร้องขอจากสภาองเกรสเพื่อขยายเพดานหนี้ระยะสั้นอีกราว 1 ล้านล้านดอลลาร์ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2554 เพื่อให้สามารถมีเงินชำระหนี้ได้

นอกเหนือจากวิกฤตเศรษฐกิจที่ปรากฏกับศูนย์กลางของระบบทุนนิยม-เสรีนิยมแล้วทั่วโลกยังมีวิกฤตราคาอาหารพุ่งสูงขึ้น หลายประเทศประสบปัญหาเงินเฟ้อและการว่างงาน

โดยเฉพาะกับคนวัยหนุ่มสาวอย่างรุนแรง ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจทั้งในระดับประเทศและระดับโลกพุ่งสูงขึ้นเรื่อยๆ ปัญหาความไม่สงบภายในประเทศอันเนื่องมาจากความเหลื่อมล้ำกลายเป็นปัญหาสำคัญในหลายประเทศ ขณะเดียวกันก็มีการเติบโตของข่าวอำนาจทางเศรษฐกิจใหม่ๆ เช่น รัสเซีย จีน อินเดีย รวมทั้งมีความพยายามสร้างเขตเศรษฐกิจใหม่ๆ ซึ่งหมายถึง ดุลอำนาจทางเศรษฐกิจกำลังเปลี่ยนแปลงไป และความจำเป็นในการสร้างความร่วมมือในระดับภูมิภาคจะเพิ่มสูงขึ้นเป็นลำดับ

ปัจจุบันมีกระแสต่อต้านเสรีนิยมใหม่เกิดขึ้น โดยการขับเคลื่อนของคนหนุ่มสาวที่ส่วนใหญ่อยู่ในภาวะตกงาน พวกเขานัดหมายชุมนุมประท้วงปิดล้อมตลาดหลักทรัพย์ ผู้ชุมนุมในขบวนการยึดครองวอลล์สตรีท พวกกันตะโกนด้วยข้อความหนึ่งว่า “เราไม่ได้กำลังทำลายสิ่งใด เราเพียงกำลังเป็นประจักษ์พยานว่า ระบบทำลายตัวมันเองลงไปต่างหาก” [11] และแม้ว่าในปัจจุบันกระแสทุนนิยมโลกยังคงมีพลังขับเคลื่อนตนเองในระดับหนึ่งแต่ก็อยู่ในภาวะชวนเซ ขณะทีวิกฤตสิ่งแวดล้อมและวิกฤตสังคมได้ถ่มทับทวีขึ้น ขณะเดียวกันรัฐบาลก็ติดกับเนื่องจากภาระหนี้สินและยุ่งยากกับการเยียวยาผู้รับผลกระทบจนยากที่จะเห็นการเติบโตต่อไปได้เรื่อยๆ อย่างที่เคยเป็นมาหรืออย่างไรซ้ำจกัก

ศูนย์กลางการเติบโตแห่งใหม่ที่นำจับตามองอย่างยิ่งคือ ประเทศจีน โมเดลเศรษฐกิจยุคแรก of จีน เป็นการนำเอาเงินในธนาคารของรัฐมาใช้ก่อสร้างโรงงานและสาธารณูปโภคเพื่อรองรับโรงงาน ใช้เป็นฐานการผลิตส่งออก และสร้างงานให้กับแรงงาน แต่ทุกวันนี้ โรงงานทั้งหลายก็น้อยลง ค่าแรงงานเพิ่มสูงขึ้น การส่งออกเริ่มมีปัญหา หลากหลายปัญหาที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาเศรษฐกิจเริ่มผุดขึ้นในหลายพื้นที่ เช่น การยึดเอาที่ดินของชาวบ้านโดยไม่จ่ายค่าชดเชยจนกลายเป็นการชุมนุมประท้วง การเดินขบวน

อันเนื่องมาจากปัญหาการว่างงาน และสภาพ
ในโรงงาน ช่องว่างระหว่างชนชั้นในสังคม ปัญหา
คอร์รัปชัน และปัญหาหนี้สาธารณะที่เติบโต
แบบพอกหางหมู แต่ปัญหาที่น่าวิตกอย่างยิ่งก็คือ
การล่มสลายของอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งจะส่งผลต่อ
ราคาสินทรัพย์ และหาราคาทรุดลงฮวบฮาบเมื่อไร
นั้นก็คือ การเกิดภาวะฟองสบู่แตกครั้งใหญ่
อีกครั้งหนึ่งของโลก

การที่วิกฤตในระบบทุนนิยมขยายวงกว้าง
และสื่อเค้าว่าเศรษฐกิจโลกจะขาดเสถียรภาพ
ถือได้ว่ากระบวนทัศน์กระแสหลักของสังคมได้ถูก
ท้าทายแล้ว ดังนั้น การแสวงหากระบวนทัศน์ทาง
เลือกจึงควรได้รับความสำคัญ

ในกรณีของประเทศจีน แผนพัฒนาเศรษฐกิจ
5 ปี ฉบับล่าสุดของพรรคคอมมิวนิสต์จีน ได้หัน
มาเน้นการสร้างเศรษฐกิจเพื่อสนองความต้องการ
ภายในประเทศ เพื่อให้เกิดการกระจายรายได้
ดีกว่าที่เป็นอยู่และให้มีธุรกิจและอุตสาหกรรม
ที่หลากหลายมากขึ้น ทำนองเดียวกับประเทศไทย
ซึ่งรัฐบาล น.ส.ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ก็ต้องการ
เปลี่ยนสมดุลประเทศโดยลดการพึ่งพิงการส่งออก
(เนื่องจากกำลังซื้อของทั่วโลกกำลังหดหาย)
และหันมากระตุ้นการบริโภคและสร้างกำลังซื้อ
ในประเทศ กล่าวได้ว่า ในภาวะเสื่อมถอยและขาด
เสถียรภาพของเศรษฐกิจโลก การพึ่งพาตนเอง
ภายในประเทศหรือภายในภูมิภาคจะเป็นทางออก
ที่สำคัญ

ข้อวิพากษ์เหตุผลนิยมและความเป็น เอกภาพทางสังคม-วัฒนธรรม

ในขณะที่กระบวนทัศน์แบบปฏิฐานนิยม
และปรากฏการณ์วิทยา มีอิทธิพลสูงและนำการ
พัฒนาในกระแสนิยมอยู่นั้น ธีโอดอร์ อะดอร์โน
(Theodor Adorno, ค.ศ. 1903-1969) และแมกซ์
ฮอว์เคอเมอร์ (Max Horkheimer, ค.ศ. 1895-1973)
เห็นว่า เหตุผลเป็นกลไกสำคัญที่ระบบทุนนิยมใช้
ควบคุมผู้คนในสังคมพวกเขาเชื่อว่าอำนาจชุกชอนตัว

อยู่ในรูปของการอ้างอิงเหตุผล และกลายเป็น
อำนาจที่ชอบธรรม มิเชล ฟูโกต์ (Michel
Foucault, ค.ศ. 1926-1984) อธิบายว่า ความรู้
ที่ปรากฏในรูปแบบต่างๆ เป็นเพียงวาทกรรม
แห่งยุคสมัย ฟูโกต์ใช้คำว่า วาทกรรม ในความหมายว่า
เป็นการรวบรวมความคิดเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง
ที่มีลักษณะเป็นสถาบันสืบทอดกันมา แสดงออก
ผ่านการพูดและการเขียนอย่างต่อเนื่อง เพื่อคงไว้
ซึ่งลักษณะของวาทกรรมนั้น วาทกรรมจึงเป็นการ
อธิบายหรือมอง ความจริง ตามระบบคิดของ
ผู้ที่อยู่ในวาทกรรมนั้น และฟูโกต์ชี้ว่า ข้ออ้างที่ว่า
ความรู้แบบวิทยาศาสตร์นั้น คือ ความรู้ที่จริงที่สุด
เพราะปลอดภัยและเป็นอิสระจากอุดมการณ์
ทางการเมืองนั้น แท้ที่จริงแล้วมันกลับเป็นความรู้
ที่ให้ผลประโยชน์กับกลุ่มชนชั้นนำในสังคม
มอง ฟรองซัวส์ ลีโอดาร์ด (Jean Francois
Lyotard, ค.ศ. 1924-1998) วิพากษ์ความรู้ใน
ทางวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ว่า ล้วนเป็น
เรื่องเล่าที่ไม่มีคุณภาพ เรื่องเล่าจำนวนมาก
ถูกกำหนดหรือสั่งมาจากรัฐอีกส่วนหนึ่งก็ถูกหักล้าง
ไปเรื่อยๆ จากการค้นพบใหม่ๆ สำหรับลีโอดาร์ด
เรื่องเล่าเหล่านี้ก็คือ วาทกรรม เขาเห็นว่า ยุคหลัง
สมัยใหม่คือ ยุคที่กลางแฉงใจต่อวาทกรรมหลัก
ทั้งหมด เขาเสนอให้ตั้งคำถามและข้อสงสัย
ไม่หยุดยั้งกับวาทกรรมหลัก และหันมาสนใจ
วาทกรรมเล็กๆ ที่รวมตัวกันเพื่อบรรลु
วัตถุประสงค์บางอย่าง ไม่เสแสร้งว่ามีคำตอบต่อ
ปัญหาต่างๆ ทั้งหมด การเสนอว่าวาทกรรมเล็ก
จะช่วยล้มล้างวาทกรรมหลักที่มีลักษณะปฏิบัติ
การผูกขาดเชิงจารีต เขาอธิบายว่า เมื่อไม่มี
วาทกรรมหลัก เราควรตัดสินใจสิ่งต่างๆ เป็นกรณีๆ ไป
ไม่มีบรรทัดฐานเบ็ดเสร็จ [5, 8]

แนวความคิดโต้แย้งกับวาทกรรมหลักนี้
สอดคล้องกับเรื่องการรื้อถอนความเป็นเอกภาพ
ทางสังคม-วัฒนธรรม ในขณะที่ทุนนิยมมุ่งสร้าง
มาตรฐานการครองชีพตามการเติบโตของ
วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีโดยเชื่อว่ามาตรฐาน

เหล่านี้มีความเป็นสากล และเห็นว่าโลกาภิวัตน์จะหลอมรวมวัฒนธรรมของมนุษยชาติเข้าหากันได้ แต่คลิฟฟอร์ด เกียทซ์ (Clifford Geertz, ค.ศ. 1926-2006) อธิบายว่า ยิ่งโลกมีการเชื่อมต่อกันมากขึ้นเท่าไร ก็ยังมีสิ่งที่มาขวางกั้นในระดับรายละเอียดปลีกย่อยมากมาย เขาเห็นว่ายิ่งสิ่งต่างๆ เข้ามาอยู่ด้วยกันมากขึ้นเท่าไร วัฒนธรรมต่างๆ ก็ยิ่งเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่อย่างแบ่งแยกกัน เพราะฉะนั้น สำหรับความคิดที่ว่าโลกกำลังจะเป็นหนึ่งเดียวทางวัฒนธรรมนั้น จึงยังเป็นเรื่องที่ห่างไกลความเป็นจริง เกียทซ์อธิบายว่า โลกกำลังก้าวเข้าสู่สภาวะแห่งการรื้อถอนหรือการแตกกระจาย (Disassembly) ที่อัตลักษณ์หรือเอกลักษณ์ของความเป็นชาติ ศาสนา เชื้อชาติ หรือวัฒนธรรมไม่ได้มีความเป็นเอกภาพ แข็งตัว และบูรณาการเพื่อความเป็นปึกแผ่นอีกต่อไป และไม่มีใครที่จะสามารถหาวิธีการที่แน่นอนชัดเจนในการรับมือและจัดการได้อย่างจริงจัง เกียทซ์เสนอว่านักวิชาการจะต้องตระหนักรับรู้ถึงความแตกต่างหลากหลายที่ดำรงอยู่โดยเปิดเผยชัดเจนและตรงไปตรงมา และจะต้องไม่มองความแตกต่างในฐานะที่เป็นสิ่งตรงกันข้ามและขัดแย้งกัน รวมทั้งต้องให้พื้นที่กับความแตกต่างที่มีอยู่อย่างเป็นรูปธรรม เขาเห็นว่า การเชื่อมโยงพื้นที่ท้องถิ่นที่เต็มไปด้วยรายละเอียดและส่วนย่อย จะนำไปสู่การสร้างโครงสร้างของความแตกต่างที่มีระเบียบซึ่งหลากหลายและละเอียดซับซ้อน สามารถรองรับความตึง (Tensions) และความยืดหยุ่นทางวัฒนธรรม รวมทั้งสามารถดำรงอยู่ในสิ่งที่เราเรียกว่าประเทศได้ [12]

การแสวงหากระบวนการทัศน์การพัฒนาสำหรับอนาคต

เมื่อโลกในอนาคตต้องเผชิญกับความเสี่ยงในหลายๆ ด้าน จนอาจนำไปสู่การล่มสลายของระบบเศรษฐกิจและสังคมได้ เราจึงควรมีการแสวงหาลัทธิหรือกระบวนการทัศน์ในการพัฒนาใหม่

เพื่อให้เป็นการพัฒนาที่เน้นการพึ่งพาตนเองและความเป็นธรรมในสังคมมากขึ้น ในการนี้ผู้เขียนเห็นวาทะหลักคิดที่ควรพิจารณาได้แก่ หลักคิดในศาสนาที่ศาสนาแห่งศาสนาต่างๆ ได้แสดงไว้ (ซึ่งในที่นี้จะไม่กล่าวถึงในรายละเอียด) หลักคิดชุมชนนิยมของมหาตมะคานธี หลักคิดเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช หลักคิดประชาธิปไตยแบบถึงรากถึงโคนของฮาเบอมาส

มหาตมะคานธี ชี้ว่าระบบที่รวมศูนย์จะต้องใช้กำลังอำนาจเพื่อการพุงและป้องกันนำไปสู่การใช้ความรุนแรง คานธีต่อต้านการรวมศูนย์ (Centralization) เขาเห็นว่าระบบที่รวมศูนย์เข้าด้วยกันเข้ากันไม่ได้กับโครงสร้างสังคมที่ไม่ใช้ความรุนแรง คานธีต้องการกระจายอำนาจให้อยู่กับหน่วยเล็กๆ โดยเฉพาะหมู่บ้าน คานธีเห็นว่าเอกราชจะต้องเริ่มจากข้างล่าง คือทุกๆ หมู่บ้านจะต้องดำรงตัวเองได้และสามารถจัดกิจกรรมของตัวได้ถึงขั้นป้องกันตัวเองจากโลกได้ [13]

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชทรงพระราชทานหลักคิดเศรษฐกิจพอเพียงแก่พวงชนชาวไทยในพระบรมราโชวาทเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 หลังประเทศไทยประสบปัญหาฟองสบู่แตกเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2540 ปัจจุบันหลักคิดนี้เป็นที่รู้จักกันดีว่ามืองค์ประกอบคือ 3 คุณลักษณะ และ 2 เงื่อนไข ดังนี้ 3 คุณลักษณะ ประกอบด้วย (1) ความพอประมาณ (2) ความมีเหตุผล และ (3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ส่วน 2 เงื่อนไข ได้แก่ (1) ความรู้ และ (2) คุณธรรม

เจอร์เก็น ฮาเบอ์มาส (Jurgen Habermas, ค.ศ. 1929-ปัจจุบัน) เขาเห็นว่า รัฐสมัยใหม่เป็นผลลัพธ์จากระบบทุนนิยม และก็ได้ย้อนกลับไปธำรงรักษาระบบทุนนิยม ฮาเบอ์มาสชี้ให้เห็นว่าปัจจุบันเราให้ความสำคัญกับ ผลประโยชน์ทางเทคนิคหรือการใช้เหตุผล (เป็นการทำความเข้าใจและควบคุมสิ่งแวดล้อม) ขณะที่ละเลย

ผลประโยชน์ทางสังคมหรือปฏิสัมพันธ์ (เป็นการเข้าใจและร่วมงานกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน) และผลประโยชน์ด้านการกระจายอำนาจอย่างเท่าเทียมกัน (เป็นความประสงค์ที่จะปลดปล่อยตนเองจากความบิดเบือนหรือพันธนาการ) ทำให้ไม่สามารถป้องกันการฉกฉวยผลประโยชน์ทางเทคนิคของคนบางกลุ่มได้ และทำให้ประชาชนขาดอำนาจเขาเสนอทางออกให้รัฐที่ใช้หลักเสรีนิยมและใช้แนวทางรัฐธรรมนูญเท่านั้น เปลี่ยนไปสู่สังคมใหม่ด้วยการใช้เส้นทาง “ประชาธิปไตยแบบถึงรากถึงโคน (Radical Democracy) โดยมีระบบการสื่อสารที่แท้จริงเป็นหนทาง ฮาเบอร์มาส ระบุว่า อำนาจของระบบทุนนิยมและอำนาจรัฐได้แผ่ขยายออกไปเกือบจะทั่วทั้งสังคมโดยเฉพาะในสถาบันต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นโรงงาน หน่วยธุรกิจ สถาบันการศึกษา ศาสนา สื่อมวลชน ฯลฯ คงมีแต่โลกแห่งชีวิต (Lifeworld) ซึ่งหมายถึงพื้นที่ที่เป็นส่วนตัวของบุคคลเท่านั้นที่ยังหลงเหลือเล็ดรอดจากการครอบงำของระบบทุนนิยมและอำนาจรัฐ ดังนั้นเขาจึงเห็นว่าการสื่อสารแบบที่อยู่ในโลกแห่งชีวิตจะเป็นอาวุธที่สำคัญที่สุดที่จะใช้ตอบโต้กับบรรดาเหตุผลและอำนาจที่ระบบโครงสร้างสังคมกดทับลงมา นอกจากนี้เขาเชื่อว่าพื้นที่สาธารณะที่สมดุลนั้น จะมีคุณลักษณะที่สำคัญคือ บุคคลที่เข้าไปในปริมาตรนั้นต้องมีสถานะเป็นผู้กระทำการที่มีส่วนร่วมอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันในการตัดสินใจ และผ่านกระบวนการสื่อสารแบบอภิปรายโต้แย้งกันด้วยการใช้เหตุผลเพื่อตัดสินใจหาคำตอบที่ดีที่สุดร่วมกัน [8]

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร [6] ชี้ให้เห็นว่าการพัฒนาแบบทุนนิยม เน้นคุณค่าการแข่งขัน-ชิงดีชิงเด่น (Competition) นำไปสู่ความชอบธรรมในความไม่เท่าเทียมกันในสังคม ผลประโยชน์จากการพัฒนาจะต้องตกอยู่กับผู้แข็งแกร่งกว่าหรือผู้ที่ได้เปรียบกว่าเสมอเพราะสามารถแข่งขันได้ดีกว่า ส่วนการพัฒนาแบบพึ่งตนเองและเน้นความเป็นธรรมในสังคม จะเน้นคุณค่าของการร่วมมือ

ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Collaboration) และผลประโยชน์จากการพัฒนาจะตกอยู่กับคนที่เสียเปรียบ อ่อนแอ หรือด้อยโอกาส เพราะต้องเอื้ออาทรต่อกัน

หากเราสามารถนำหลักคิดที่กล่าวถึงนี้มาสู่การกำหนดแนวทางการพัฒนาได้อย่างจริงจังก็คาดหมายได้ว่า การพัฒนาจะนำไปสู่การสร้างสรรคัฒนธรรมใหม่ ซึ่งช่วยหยุดยั้งวงจรการแก่งกำไร การเร่งเร้าวิถีการบริโภคและหันมาใช้การจัดการโดยเน้นความเสี่ยงต่ำ เน้นความมั่นคง มีการลงทุนแบบมีธรรมาภิบาล และให้ความสำคัญกับการสร้างความสมดุลของการพัฒนาในทุกๆ ด้าน

กระบวนการศึกษาศึกษาทางเลือกเพื่อการพัฒนาสำหรับอนาคต

1. การสอนสิ่งที่ไม่รู้ของ ฌาคส์ ร็องซีแยร์

ฌาคส์ ร็องซีแยร์ (Jacques Ranciere) ผู้เขียนหนังสือเรื่อง Ignorant Schoolmaster งานเขียนนี้เป็นการเล่าเรื่องของ โจเซ็ป จาโกโตต์ (Joseph Jacotot) ซึ่งเป็นนักการศึกษาชาวฝรั่งเศส ในศตวรรษที่ 19 ขึ้นมาใหม่ จาโกโตต์อธิบายว่า ความเสมอภาค หมายถึง การมีปัญญาเสมอกัน หรือเท่าเทียมกันในระดับปัจเจกบุคคล กล่าวคือทุกคนสามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง และทำให้การสอนในสิ่งที่ไม่รู้เป็นไปได้ ส่วนร็องซีแยร์อธิบายว่า การเมือง คือรูปธรรมของการยืนยันความเสมอภาคในแบบจาโกโตต์ ร็องซีแยร์ อธิบายว่า การสอนแบบไม่สอนกับการสอนสิ่งที่ไม่รู้เป็นคนละเรื่องกัน แบบแรกเลือกที่จะไม่สอนและปล่อยให้คนเรียนไปค้นคว้าเองภายใต้มนทัศน์ “ให้คนเรียนเป็นศูนย์กลาง” ส่วนแบบหลังยังเป็นการสอนแต่สอนในสิ่งที่ไม่รู้ซึ่งทั้งคนสอนและคนเรียนต้องพร้อมที่จะใช้ปัญญาของตนเองอย่างแท้จริง สำหรับจาโกโตต์ การสอนในสิ่งที่ไม่รู้ จะเป็นการปลดปล่อย

ทั้งคนสอนและคนเรียนไปพร้อมๆ กัน เพราะจะไม่มีระบบความรู้ที่เข้ามากำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ จากโตดต์เห็นว่าเราไม่มีมาตรฐานกลางที่จะนำมาใช้วัดความเป็นไปต่างๆ ของโลกและชีวิต แม้แต่สิ่งที่เรียกว่าเหตุผล ก็ไม่เพียงพอที่จะเป็นมาตรฐานกลางที่ทุกฝ่ายยอมรับได้ หากเรายอมรับว่าไม่มีมาตรฐานกลางและเหตุผลก็เข้าไม่ถึง เราก็ถูกบังคับให้ต้องสอนในสิ่งที่ไม่รู้ จึงเปิดให้มีการโต้แย้งถกเถียง การแสดงความคิดเห็นด้วยหรือเห็นไม่ตรงกันและทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่าการเมือง การเมืองจึงเป็นเรื่องของการสร้างมาตรฐานจากการไม่มีมาตรฐาน ร็องซีแยร์หันมาวิพากษ์ปรัชญาการเมือง เขาสรุปว่าปฐมบทของปรัชญาตะวันตกจะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการจัดระเบียบสังคมมากกว่าเรื่องของเสรีภาพ และกลายเป็นเครื่องมือของการกีดกันและปิดกั้นประชาชนธรรมดาที่ยากจนออกจากกระบวนการปกครอง และเรียกร้องให้นักปรัชญาได้ยินเสียงที่ไม่ได้ยิน (เสียงของคนที่ถูกปิดกั้น) มากกว่าทำหน้าที่ตีความ วิเคราะห์ หรือศึกษาเสียงเหล่านี้ ร็องซีแยร์เห็นว่า “การตั้งคำถามกับเส้นแบ่งต่างๆ ที่ดำรงอยู่” จะเป็นพลังอำนาจที่จะปลดปล่อยเสียงที่ไม่ได้ยินให้กลับขึ้นมาได้ยินในสังคมอีกครั้งหนึ่ง นั่นคือ การเมือง สำหรับร็องซีแยร์ ไม่ใช่เรื่องของการสร้างเอกลักษณ์ แต่เป็นเรื่องของการตั้งคำถามกับบรรดาเอกลักษณ์ต่างๆ ที่ดำรงอยู่ และเขาเชื่อว่าการตั้งคำถามเหล่านี้จะสร้างกระบวนการรับรู้ทางการเมืองแบบใหม่ให้เกิดขึ้น [14]

2. กระบวนทัศน์การศึกษาแบบปฏิรูปนิยม (Reconstructionism) หรือการศึกษาแนววิถีสุมชน

ค.ศ. 1950 ซีโอดอร์ แบรมเมลด์ (Theodore Brameld) ได้เสนอรูปแบบการจัดการศึกษาแบบปฏิรูปนิยม หรือ Reconstructionism ซึ่งในที่นี้จะเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า กระบวนทัศน์การศึกษาที่ใช้ชุมชนเป็นฐานหรือการศึกษาเพื่อชุมชน แบรมเมลด์เห็นว่า การศึกษาคืออำนาจแต่ในขณะเดียวกัน การศึกษาเท่าที่เป็นอยู่ก็ไม่ช่วย

ให้มนุษย์สามารถควบคุมอนาคตภาพและอันตรายจากผลงานทางวิทยาศาสตร์ได้ และไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาสังคมที่เป็นผลตามมาดังที่เป็นอยู่ในทุกวันนี้ได้ แม้ว่าการศึกษาแบบปฏิรูปนิยมจะยอมรับว่าโลกในอนาคตต้องอาศัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่นักปฏิรูปนิยมไม่เห็นด้วยกับกลุ่มปฏิบัตินิยมในข้อที่ว่า ปฏิบัตินิยมมุ่งเปลี่ยนแปลงเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าในปัจจุบัน ขณะที่นักปฏิรูปนิยมมุ่งสร้างสรรค์รูปแบบวัฒนธรรมสำหรับอนาคต นักปฏิรูปนิยมเห็นว่า ชีวิตที่มีอารยธรรมนั้นส่วนใหญ่จะมีการดำเนินชีวิตแบบเป็นกลุ่มไม่ใช่ชีวิตแต่ละคน นั่นหมายถึงว่าการศึกษาคงไม่เฉพาะจะสอนให้เด็กเจริญเติบโตตามธรรมชาติของแต่ละคนเท่านั้น แต่จะต้องช่วยให้เด็กได้เรียนรู้วิธีการทำงานร่วมกันและตระหนักในการดำรงอยู่ของสังคมที่ตนอาศัยอยู่ นอกจากนี้ นักปฏิรูปนิยมเห็นว่าจุดอ่อนของนักปฏิบัตินิยมคือสนใจอยู่เฉพาะวิธีคิดโดยไม่คำนึงถึงว่าสิ่งที่คิดได้นั้นจะให้คุณหรือโทษแก่สังคมอย่างไรบ้าง ดังนั้นกลุ่มปฏิรูปนิยมจะหันไปสนใจกับเรื่องที่จะคิดแทนที่จะไปเน้นที่วิธีคิดและเรื่องที่จะคิดนั้นจะต้องสัมผัสสัมพันธ์กับบริบท [15]

การศึกษาตามแนวปฏิรูปนิยม เน้นการเรียนรู้จากชีวิตจริงในสังคม และเน้นให้นักเรียนรู้จักวิเคราะห์ฝึกหัดตั้งคำถามในสิ่งที่เขารับรู้ว่ามีประเด็นใดบ้างที่ทำให้เกิดความยุติธรรมต่อบุคคลแต่ละบุคคล แต่ละกลุ่ม และเห็นว่าโรงเรียนควรจะกระตุ้นให้นักเรียนแสดงบทบาทในการแก้ไขความยุติธรรมเหล่านั้นด้วยการทำงานร่วมกัน เป้าหมายของการศึกษาจะเปลี่ยนจากการเปลี่ยนแปลงเป็นรายบุคคล เป็นการเปลี่ยนแปลงทั้งสังคม หลักสูตรของโรงเรียนในปรัชญานี้ จึงเป็นหลักสูตรเพื่อช่วยแก้ไขปัญหาในสังคมและกระตุ้นให้มีการปรับปรุงชุมชนและสังคม วิธีการเรียนรู้เปิดกว้างต่อวิถีชีวิตที่หลากหลาย เน้นการเรียนรู้จากชีวิตจริงและครอบคลุมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้เรียน ครูจึงต้องให้ความสำคัญกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน

และวิถีการเรียนรู้ในชีวิตจริงของเด็กด้วย นอกจากนี้ การเรียนการสอนทางจริยธรรมจะเปิดกว้าง สำหรับการใช้เหตุผลทางจริยธรรมแบบสันนิษฐาน ซึ่งเน้นความสอดคล้องกับระเบียบ กฎเกณฑ์ ของธรรมชาติ แต่ไม่เห็นด้วยกับการย้อนกลับไป สู่อุดมคติเพื่อนำวัฒนธรรมสมัยยุคกลาง (ในยุโรป) มาใช้ ทั้งนี้เพราะนักปฏิรูปนิยมพร้อมที่จะ สร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่ขึ้นมา ขณะเดียวกันก็ยังคง เน้นการสร้างประสบการณ์แบบปฏิบัตินิยม แต่ขณะที่ปฏิบัตินิยมทำให้โรงเรียนเป็นสถานการณ์ จำลองของวัฒนธรรมที่พึงประสงค์ แต่ปฏิรูปนิยม ให้ความสำคัญกับประสบการณ์ในสังคมที่เป็นจริง และเน้นการทำงานร่วมกันอย่างกว้างขวางมากกว่า

กล่าวโดยสรุป การศึกษาแบบปฏิรูปนิยม จะต้องเปลี่ยนกระบวนการพัฒนาบุคคลแบบปัจเจก ไปสู่การพัฒนาบุคคลร่วมกับชุมชน ท้องถิ่นของตน ให้ความสำคัญกับเรียนรู้บริบท ท้องถิ่นเพื่อให้มนุษย์เข้าใจถิ่นฐานที่ตนอาศัยอยู่ มีสำนึกเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนและมีบทบาท ในทางสร้างสรรค์ต่อชุมชนของตน โดยมีเป้าหมาย ที่จะพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในการจัดระเบียบ ภายใต้นตนเอง ครอบครัว ชุมชน องค์กร และสังคม กระบวนการเรียนรู้เน้นการเรียนรู้จากชีวิตจริง ในสังคม และการพัฒนาจริยธรรมจากการทำงาน ร่วมกับสังคม

ยุทธศาสตร์เพื่อการเปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์ทางการศึกษา

การเปลี่ยนกระบวนทัศน์การศึกษานั้นมิได้ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้โดยง่าย เพราะองคาพยพ ในระบบการศึกษานั้นใหญ่โตมาก แต่การ เปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ก็มักจะต้องเริ่มจาก ส่วนย่อยก่อน ดังที่ปรากฏว่าการก่อเกิด ของการศึกษาแบบพัฒนาการนิยมก็เริ่มขึ้นจาก โรงเรียนทดลองของดิวอี้ ซึ่งต้องการเปลี่ยนแปลง สังคมไปสู่สังคมประชาธิปไตยและการให้เสรีภาพ กับปัจเจก ขณะที่ในยุคนี้ประชาธิปไตย และเสรีนิยมยังไม่ใช้กระแสหลักของสังคม โรงเรียน

ทดลองของดิวอี้ทำหน้าที่เป็นองค์กรพิเศษ และสร้างสังคมจำลองเพื่อสร้างความคิดประชาธิปไตย และผลของการเปลี่ยนแปลงที่ระบบการศึกษา ดังกล่าวนี้อาจสามารถผลักดันให้สังคมประชาธิปไตย และเสรีนิยมปรากฏตัวเป็นกระแสหลักของสังคม ได้ อย่างไรก็ตามประชาธิปไตยที่เรานำมาใช้เป็น ประชาธิปไตยแบบตัวแทนซึ่งเน้นความเท่าเทียมกัน ของอำนาจในการเลือกคนเป็นตัวแทน แต่เมื่อ เรามอบอำนาจให้กับตัวแทนไปแล้วเราก็ขาด จากอำนาจไปด้วย เมื่อเกิดปัญหาที่คาดหมาย ให้ตัวแทนมาแก้ไข หรือไม่ก็ต้องพึ่งพารัฐ การจัดการร่วมกันในภาคประชาชนลดน้อยถอยลง หดอำนาจลงไปเรื่อยๆ ขณะเดียวกันเสรีนิยม เปิดช่องให้ทุนเติบโต อำนาจการเงินเข้าครอบงำ อำนาจการเมือง กลายเป็นวิกฤตติดที่ได้อีกครั้งถึง มาแล้ว

แต่การเปลี่ยนย้ายกระบวนทัศน์การศึกษาไป สู่การศึกษาในวิถีชุมชนนั้นจะมีใช้การเปลี่ยนแปลง เฉพาะส่วนหรือแยกส่วนอยู่ในโรงเรียน แต่จะต้อง เปลี่ยนแปลงทั้งชุมชนไปพร้อมๆ กัน

อนึ่ง เนื่องจากสถานการณ์ที่ผ่านมาโรงเรียนมี แบบแผนปฏิบัติที่ยึดโยงกับส่วนกลางมากกว่าท้องถิ่น ครูส่วนใหญ่ขาดความเข้าใจในบริบทของท้องถิ่น และโรงเรียนส่วนใหญ่ไม่ได้เข้าไปมีส่วนร่วม ในการจัดการปัญหาของท้องถิ่นอย่างจริงจัง รวมทั้ง สังคมไทยโดยภาพรวมได้ปล่อยให้ปัญหาในระดับ ที่เป็นสาธารณะหรือปัญหาที่มีความยากมาก และซับซ้อนกลายเป็นเรื่องของภาครัฐมากกว่าเรื่องของ ภาคประชาชนมานานแล้ว อีกทั้งสถานศึกษา ส่วนใหญ่ก็ยังไม่มีส่วนร่วมในการจัดทำแผน หรือกำหนดอนาคตของท้องถิ่นเลยทำให้การพัฒนา การศึกษาในกระบวนทัศน์นี้ต้องอาศัยกระบวน การที่เปิดโอกาสให้ทั้งสถานศึกษาและพหุภาคี ในท้องถิ่นทบทวนทิศทางการพัฒนาและกระบวนทัศน์ ทางการศึกษาไปพร้อมๆ กัน และจะต้องทำให้เกิด กระบวนการเรียนรู้ต่อเนื่องระหว่างพหุภาคีกับ สถานศึกษา

ปัจจุบันช่องทางที่จะให้พหุภาคีมีบทบาทร่วมกับสถานศึกษาได้ก็คือ การกำหนดและการจัดการเรียนรู้สาระการเรียนรู้ท้องถิ่นและกิจกรรมบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ของนักเรียน ซึ่งหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2551 ได้มีการกำหนดเพิ่มเติมเรื่อง สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น และกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ไว้ดังนี้ (1) กำหนดให้เขตพื้นที่การศึกษาจัดทำกรอบหลักสูตรในระดับท้องถิ่น เรียกว่า “สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น” โดยระบุว่าสถานศึกษาอาจจัดการเรียนการสอนสอดแทรกเป็นสาระพื้นฐานตามตัวชี้วัดที่หลักสูตรแกนกลางกำหนด จัดเป็นกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน หรือจัดเป็นสาระเพิ่มเติมต่างหากก็ได้ (2) กำหนดเวลาในการจัดกิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ไว้ในกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน (กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเดิมกำหนดไว้เฉพาะ กิจกรรมแนะแนว และกิจกรรมนักเรียน เช่น ลูกเสือ เนตรนารี ยุวกาชาด และกิจกรรมชมรมหรือชุมนุม เป็นต้น) โดยให้สถานศึกษาจัดสรรเวลาให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติกิจกรรม โดยกำหนดตามระดับดังนี้ ระดับประถมศึกษา (ป.1-6) จำนวน 60 ชั่วโมง ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.1-3) จำนวน 45 ชั่วโมง และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย (ม.4-6) จำนวน 60 ชั่วโมง

แม้ว่าจะมีช่องทางดังกล่าวนี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2551 แต่เนื่องจากเรายังไม่มีแนวคิดที่ชัดเจนที่จะปฏิรูปบทบาทของสถานศึกษา ทำให้สถานศึกษาส่วนใหญ่ยังคงปฏิบัติตามแบบแผนเดิมๆ เช่น ผู้กำหนดหลักสูตรสาระการเรียนรู้ท้องถิ่นก็ยังคงอยู่กับ นักวิชาการ หรือศึกษานิเทศก์ และมักจะให้ความสำคัญกับทักษะการงานอาชีพ หรือภูมิปัญญารายบุคคลมากกว่าที่จะเน้นการเข้าถึงคุณค่าหรืออัตลักษณ์ของท้องถิ่น ในบริบทที่กว้างขวางขึ้นและอย่างเป็นองค์รวมมากขึ้น กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ก็ดำเนินไปตามความต้องการของตัวเด็กเองเป็นสำคัญ

ขณะเดียวกันนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการก็หวนกลับไปหาหลักสูตรมาตรฐานจากส่วนกลาง ซึ่งจะทำให้สถานศึกษาพึ่งพาส่วนกลางมากขึ้นไปอีก โอกาสที่จะพัฒนาผู้เรียนให้สามารถบูรณาการตนเองกับสังคม และทำให้สถานศึกษามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนสังคมจึงยังไม่ชัดเจน

ดังนั้น ผู้เขียนจึงมีข้อเสนอให้เขตพื้นที่การศึกษา ดำเนินการให้มีการจัดตั้งเครือข่ายพหุภาคีพัฒนาการศึกษาเพื่อชุมชนท้องถิ่นในระดับอำเภอขึ้น เพื่อให้เครือข่ายที่จัดตั้งขึ้นนี้ มีบทบาทในการกำหนดสาระการเรียนรู้ท้องถิ่น พัฒนาระบบและกลไกสนับสนุนการจัดการเรียนรู้สาระการเรียนรู้ท้องถิ่น และกิจกรรมบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ของนักเรียน ทั้งนี้ พหุภาคี ควรครอบคลุมถึงผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำภาคประชาชนที่ได้รับการส่งเสริมจากส่วนราชการต่างๆ ผู้ประกอบการภาควิสาหกิจและเอกชน พระสงฆ์ และผู้นำเยาวชนนอกโรงเรียน รวมทั้งผู้ปฏิบัติหน้าที่ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

ในการจัดตั้งพหุภาคีพัฒนาการศึกษาเพื่อชุมชนท้องถิ่นนั้น คงต้องทำความเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงวิถี ทุนนิยม-เสรีนิยม ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ โลกได้เข้าสู่ยุคที่ดุลอำนาจกำลังเปลี่ยนแปลง สหรัฐอเมริกาและยุโรปเข้าสู่ภาวะถดถอย ขณะที่มีชาติเศรษฐกิจและประชาคมเศรษฐกิจเกิดใหม่ ขั้วอำนาจแตกกระจายออกไป และแนวคิดการพัฒนาเริ่มสะท้อนภาพความเป็นอัตลักษณ์ที่มีความหลากหลายมากขึ้น มีรูปแบบความพยายามบูรณาการการพัฒนาในระดับภูมิภาคมากขึ้น มีความพยายามสร้างประชาคมใหม่ๆ ซึ่งหมายถึงเน้นความสัมพันธ์หรือสัมพันธ์ภาพของคนในสังคมในบริบท (Context) ร่วมกันมากขึ้น ทิศทางการพัฒนาที่มุ่งนำจุดเด่นของท้องถิ่นมาเป็นฐานในการพัฒนาตนเองและสังคมมากขึ้น จะเห็นได้ว่าการพัฒนาแบบมุ่งสู่ศูนย์กลางความเจริญแบบตามๆ กันไปนั้นเริ่มมีปัญหา และทิศทางการพัฒนา

ที่แสวงหาอัตลักษณ์และเชื่อมโยงกับบริบทท้องถิ่น เริ่มได้รับความสำคัญมากขึ้นทุกขณะ

หากเราเห็นว่าทิศทางการเปลี่ยนแปลงนี้เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ เราก็จำเป็นต้องปรับปรุงการศึกษาพัฒนาคนให้ตอบรับกับสังคมในลักษณะนี้ คือต้องเป็นคนที่สนใจกับบริบทท้องถิ่น พร้อมทั้งจะพัฒนาคนร่วมกับท้องถิ่น ให้ความสำคัญกับอัตลักษณ์ และจุดแข็งของท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็ต้องเคารพความหลากหลาย เคารพสิทธิผู้อื่น เพราะยอมรับว่าผู้อื่น กลุ่มอื่น ก็เป็นส่วนหนึ่งในสังคมเดียวกัน นั่นคือ เราต้องการเปลี่ยนการศึกษาไปสู่กระบวนทัศน์ใหม่คือ กระบวนทัศน์การศึกษาเพื่อชุมชนท้องถิ่นหรือการศึกษาในวิถีชุมชนนั่นเอง

สรุป

ปัจจุบันเราเสมือนอยู่บนรอยต่อของกระบวนทัศน์ทางสังคม เป็นช่วงเวลาที่กระบวนทัศน์ที่เป็นอยู่ของสังคมกำลังถูกท้าทายอย่างหนักหน่วง และกระบวนทัศน์การพัฒนาแบบใหม่กำลังก่อตัวขึ้นในกระบวนการณ์เปลี่ยนผ่านไปสู่กระบวนทัศน์ใหม่นี้จะต้องอาศัยการเปลี่ยนแปลงในการศึกษาเป็นหัวใจสำคัญหากเรายังคงขับเคลื่อนการศึกษาในกระบวนทัศน์แบบเดิมสิ่งที่จะเกิดขึ้นตามมาคือ ยิ่งพัฒนาการศึกษา เด็กยิ่งมีความเป็นปัจเจกมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- [1] กীরติ บุญเจือ. (2523). *ปรัชญาสำหรับผู้เริ่มเรียน*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- [2] Stace, W.T. (2514). *ปรัชญากรีก*. แปลโดย ปรีชา ช่างขวัญยืน. กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- [3] พิพัฒน์ พสุธารชาติ. (2553). *รัฐกับศาสนา บทความว่าด้วย อาณาจักร ศาสนจักร และเสรีภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- [4] วราพร ศรีสุพรรณ. (2542). *การสร้างสรรคของเผ่าพันธุ์มนุษย์ก่อนการปฏิวัติอุตสาหกรรม*. นครปฐม: คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- [5] สุภางค์ จันทวานิช. (2553). *ทฤษฎีสังคมวิทยา*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [6] ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2551). *รัฐศาสตร์แนววิพากษ์*. พิมพ์ครั้งที่ 3 (แก้ไขเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มุ่งสู่ชัยชนะมากขึ้น มองทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นเครื่องมือมากขึ้น การกระจายผลประโยชน์ในสังคมก็จะเป็นไปในลักษณะผู้ชนะในการแข่งขัน เป็นผู้ครอบครองผลประโยชน์ส่วนใหญ่ และเราจะไม่สามารถหยุดยั้งหยุดวงจรการกึ่งกำไร การเร่งเร้าการบริโภคในสังคมได้ และในที่สุดก็จะไม่สามารถหยุดยั้งวิกฤตจากการพัฒนาที่ถาโถมเข้ามาได้ การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ทางการศึกษาถือเป็นก้าวแรกของการเปลี่ยนทิศทางการสังคมให้พ้นไปจากวิกฤต และเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบสันติวิธี ในบทความนี้เสนอกระบวนทัศน์การศึกษาเพื่อการพัฒนาสำหรับอนาคต คือ การศึกษาแบบปฏิรูปนิยมเป็นการศึกษาเพื่อรื้อฟื้นความสัมพันธ์ของกระบวนการณ์ดำเนินชีวิต บนฐานของทรัพยากรและวัฒนธรรมในท้องถิ่น และมุ่งสร้างศักยภาพของคนในชุมชนท้องถิ่น ให้สามารถมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นของตน และเป็นการศึกษาที่ช่วยประสานพื้นที่สาธารณะและพื้นที่ส่วนตัว ซึ่งจะเป็นการสร้างสมดุลระหว่างรัฐ ประชาสังคม และคุณค่าของมนุษย์แต่ละคน นอกจากนี้ก็ให้ความสำคัญกับแนวคิดการสอนสิ่งที่ไม่รู้ เพราะจะเป็นรูปแบบการสอนที่ทั้งผู้สอนและผู้เรียนต้องพร้อมที่จะใช้ปัญญาของตนเองอย่างแท้จริง

- [7] บุญศักดิ์ แสงระวี. (2547). *โลกทัศน์ปรัชญาวัตถุนิยมวิภาษ*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- [8] กาญจนา แก้วเทพ; และ สมสุข หินวิมาน. (2553). *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- [9] เบอร์ทรันด์ รัสเซลล์. (2533). *ระเบียบสังคม-ระบบการศึกษา*. แปลโดย สุวรรณ วาศิวรรณ สถาอนันท์. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คปไฟ.
- [10] ประทุม อังกูรโรหิต. (2543). *ปรัชญาปฏิบัตินิยม: รากฐานปรัชญาการศึกษาในสังคมประชาธิปไตย*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [11] เกษียร เตชะพีระ. (2554, 15 ตุลาคม). ยึดครองวอลล์ สตรีท ระหว่างโลกดิ่งสู่วิกฤตรอบใหม่. *มติชนรายวัน*. หน้า 6.
- [12] ไชยันต์ ไชยพร. (2551). *ข้อวิพากษ์ทฤษฎีการเมืองกระแสหลักของคลิฟฟอร์ด เกียทซ์*. กรุงเทพฯ: Openbooks.
- [13] ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2553). *การเป็นสมัยใหม่กับแนวคิดชุมชน*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.
- [14] ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2553). *ความคิดทางการเมืองของฌาคส์ ร็องซีแยร์*. กรุงเทพฯ: สมมติ.
- [15] บรรจง จันทรสา. (2522). *ปรัชญากับการศึกษา*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.